

SINAGOGA BET JISRAEL – DELO ARHITEKTE MILANA KAPETANOVIĆA*

Apstrakt. Predmet članka je sefardska sinagoga Bet Jisrael, koja je od 1908. do 1944. postojala u Beogradu, u Ulici cara Uroša br. 20. Ovu građevinu u mavarskom stilu izveo je građevinski inženjer i preduzimač Viktor Azriel, prema projektu i pod nadzorom arhitekta Milana Kapetaniovića. U tekstu je prikazan životni put Milana Kapetaniovića, sa posebnim osvrtom na stručnu delatnost, ali je njegov najveći deo posvećen istoriji i arhitekturi sinagoge Bet Jisrael.

Ključne reči: Jevreji, Beograd, arhitektura, sinagoga.

Beogradski Sefardi živeli su još od XVII veka u Jevrejskoj mali na Jaliji. (Pod nazivom Jalija podrazumeva se donji deo Dorćola, između današnje Ulice cara Dušana i Dunava, a Jevrejska mala je obuhvatala deo Jalije oko Jevrejske ulice). Tu su Sefardi, osim stambenih kuća i prodavnica, imali i svoje verske, prosvetne i kulturne ustanove. U poslednjoj četvrtini XIX stoleća bogatiji Jevreji su se preselili na Zerek (deo Dorćola iznad Ulice cara Dušana, oko današnjih ulica Cara Uroša i Kralja Petra). Krajem XIX veka među Sefardima nastanjenim na Zereku javila se misao o podizanju reprezentativne sinagoge u ovom delu varoši, iako su u Jevrejskoj mali već postojale dve sinagoge – stara, iz XVIII veka, u Jevrejskoj ulici, i nova, sagrađena u Solunskoj ulici osamdesetih godina XIX stoleća.¹ Odluka o izgradnji sinagoge na Zereku doneta je na sastanku članova Crkveno-školske jevrejske opštine, održanom 21. septembra 1897. godine. Sledeće godine Uprava jevrejske opštine namenila je građenju sinagoge zemljište sastavljeno od

* Ovaj rad je učestvovao 2000. godine na 44. Nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

1 Divna Đurić – Zamolo, *Stara jevrejska četvrt i Jevrejska ulica u Beogradu*, Jevrejski almanah, 1965-1967, str. 41-74.

Divna Đurić – Zamolo – Svetlana V. Nedić, *Stambeni delovi Beograda i njihovi nazivi do 1941. godine*, GGB, knj. XL-XLI, 1993/1994, str. 76-78. (ćir.)

Vesna Rakić, *Jevrejske škole u Beogradu do 1941. godine*. Jevrejski istorijski muzej – Beograd, Zbornik 6, 1992, str. 339.

Ženi Lebl, *Sinagoge u Beogradu*, Jevrejski istorijski muzej – Beograd, Zbornik 7, str. 80-91.

Sinagoge u nekadašnjoj Jevrejskoj mali danas ne postoje. Stara sinagoga je porušena posle Drugog svet-skog rata, a nova za vreme Prvog svetskog rata.

dva placa: jedan u Dubrovačkoj (kasnije Kralja Petra) broj 71, a drugi u Ulici cara Uroša broj 20. Izrada projekta poverena je arhitekti Milanu Kapetanoviću.²

Porodica Kapetanović je stanovala na Dorćolu i bila je poznata beogradskim Sefardima. Otac Milana Kapetanovića, Dimitrije (1820–1866), bavio se trgovinom. Majka Pijada (1826–1913) bila je učiteljica u jevrejskoj ženskoj osnovnoj školi na Jaliji, od osnivanja škole 1864. do odlaska u penziju 1881. godine. Pijada Kapetanović je zapamćena na Dorćolu kao "uzorita učiteljka" čije su učenice unele u svoje kuće srpski jezik i srpsku pesmu. Dimitrije i Pijada Kapetanović imali su četvero dece: Katarinu (1845–1921), Đorđa (1846–1867), Nikolu (1854–1932) i Milana.

Milan Kapetanović rođen je u Beogradu 10. septembra 1859. godine. U porodici se sačuvalo sećanje da se Milan družio sa dorćolskim Jevrejima i da je poznavao njihov jezik.³ Kao odličan učenik i državni stipendista Milan je završio beogradsku Realnu 1879, a 1883. godine Tehnički fakultet Velike škole.⁴ U julu 1883. godine postavljen je za počinjenjera druge klase Arhitektonskog odeljenja Ministarstva građevina i na tom poslu se zadržao do decembra iste godine.⁵ U Ministarstvu građevina Kapetanović je sa arhitektom Svetozarom Ivačkovićem radio planove za izgradnju seoskih crkava u srpskovi-nazijskom stilu.⁶ Kada je u januaru 1884. godine dobio nagradu za svetosavski temat, Kapetanović je već bio državni pitomac u Minhenu, gde je studirao arhitekturu na Tehničkoj visokoj školi.⁷ Studije je završio 1887, pa je kao diplomirani arhitekta postavljen 21.

2 David Alkalay, *Nova sinagoga "Bet Jisrael"*, Jevrejski almanah za godinu 5686 1925-1926, Vršac, 1925, str. 73-75, 77.

3 *Prva osnova narodne prosvete kod naših Mojsijevaca*, Štampa, br. 323, 23. XI 1909, VIII, str. [1-2]. (ćir.) Jelena de Majo, *Kulturni razvitak jevrejske žene u Srbiji*. (U knjizi: *Jevrejsko žensko društvo u Beogradu 1874-1924*, Beograd, 1924, str. 54-55. (ćir.)

Vesna Rakić, *Jevrejske škole u Beogradu do 1941. godine*, Jevrejski istorijski muzej – Beograd, Zbornik 6, 1992, str. 334-335.

Istorijski arhiv Beograda, *Zbirka matičnih knjiga*. Crkva sv. Marka. Matična knjiga rođenih 1858-1864. (1859, registarski broj 206).

Podaci iz usmenog saopštenja Anđe Kovačević, ćerke Milana Kapetanovića, koje je zabeležila Divna Đurić – Zamolo 22. XI 1972. godine. Beleške mi je poklonila sestra Divne Đurić – Zamolo, Ljiljana Đorić, arhitekta – urbanista, kojoj ovom prilikom najtoplije zahvaljujem.

Podaci sa spomenika na novom groblju (porodična grobnica Kapetanovića, parcela 6).

4 *Dvadesetpetogodišnjica Beogradske Realke 1890. god.* Izveštaj Dragulina Plajela, direktora Realke, Beograd, 1890, str. 178. (ćir.)

5 Arhiv Srbije. Velika škola. VŠ, 1879, 132; VŠ, 1880, 8, VŠ, 1881, 58; VŠ, 1882, 19. (ćir.)

Službeni deo, SN, br. 149, 10, VII 1883, L, str. 767. (ćir.)

Službeni deo, SN, br. 267, 9, XII 1883, L, str. 1343. (ćir.)

Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, MPs, 1883, F XLI, r. 118. (ćir.)

6 Arhiv SANU, Istorijska zbirka, 7553.

7 *Beogradske vesti*, SN, br. 14, 19. I 1884, LI, str. 60. (ćir.)

Nagrade, Videlo, br. 8, 20. I 1884, V, str. [2]. (ćir.)

Vladimir Konjikušić, *Studenti arhitekture minhenske Tehničke škole iz jugoslovesnkih zemalja do 1914. godine*, Peristil, Zbornik radova za povijest umjetnosti, br. 31-32, 1988/1989, XXXI/XXXII, Zagreb, str. 117.

novembra iste godine za suplenta Tehničkog fakulteta Velike škole. Na istom fakultetu je od 2. septembra 1888. godine predavao nacrtnu geometriju, u zvanju redovnog profesora. U toku školske 1901/1902. godine bio je dekan Velike škole i član Akademije uprave. Stavljene su na raspoženje 27. februara 1905. godine, a 26. maja je otišao u penziju.⁸ Sledećeg semestra je predavao nacrtnu geometriju kao honorarni nastavnik.⁹

Milan Kapetanović je od 1890. do 1902. godine više puta biran za člana Opštinskog odbora.¹⁰ U svojstvu predstavnika Beogradske opštine učestvovao je u radu na pripremi teksta Zakona građevinskog za varoš Beograd iz 1896. godine.¹¹ Bio je i član žirija za ocenu projekata uređenja Malog Kalemegdana na konkursu koji je raspisala Beogradska opština 1898. godine.¹² U septembru 1902. godine izabran je za člana Građevinskog odbora Beogradske opštine.¹³

U toku 1911. i 1912. godine Milan Kapetanović je bio ministar narodne privrede, a posle toga je izabran za narodnog poslanika. Za vreme Prvog svetskog rata postao je član Međunarodnog komiteta u Parizu. Posle rata je 1918. i 1919. godine bio ministar građevina, a zatim šef Servisa za reparacije u Visbadenu i Berlinu do 1927. godine, kada se povukao iz javnog života.¹⁴ Umro je u Beogradu 26. juna 1934. godine.¹⁵

Milan Kapetanović je imao veliku porodicu. U januaru 1893. godine oženio se Jelenom (1876–1942), ćerkom beogradskog trgovca Nikole Vujatovića. Imali su petoro dece:

-
- 8 *Službeni deo*, SN, br. 259, 27. XI 1887, LIV, str. 1105. (ćir)
Službeni deo, SN, br. 193, 4. IX 1888, LV, str. 898. (ćir)
Službeni deo, SN, br. 117, 28. V 1905, LXXII, str. 1. (ćir)
 Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, MPs, 1912, F 85, r. 88.
Podaci iz Klandara sa šematizmom Kraljevine Srbije (ćir.) za godinu 1889–1906.
 - 9 Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete MPs, 1906, F IV, r. 37.
 - 10 *Predstavništvo varoši*, BON, br. 7, 11. II 1890, VIII, str. 41. (ćir)
Rad opštinskog odbora. XXIII redovni sastanak 11. marta 1891. god. BON, br. 16, 7. IV 1891, IX, str. 78. (ćir)
Izveštaj Milovana R. Marinkovića, predsednika, o radu Beogradske opštine u 1891. godini, Beograd, 1892, str. 5-7. (ćir)
Gradanstvu beogradskom, BON, br. 52, 25. XII 1896, XIV, str. 223. (ćir)
Završni račun Opštine grada Beograd za 1902. godinu, Beograd, 1903, str. 3. (ćir.)
 - 11 Svetlana V. Nedić, *Grđevinsko zakonodavstvo Beograda krajem XIX i početkom XX veka*, GGB, knj. XLIV, 1997, str. 116. (ćir)
 - 12 Svetlana V. Nedić, *Urbanističko uređenje Beograda od 1886. do 1914 godine*, GGB, knj. XXIII, 1976, str. 196. (ćir)
 - 13 *Rad Odbora opštinskog, Redovni sastanak 4. septembra 1902.* BON, br. 38, 22. IX 1902, XX, str. 255. (ćir)
 - 14 St. [anoje] Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knj. II, Zagreb, [1928], str. 802, 808. (ćir)
Milan Kapetanović, profesor univerziteta i minstar u penziji, Vreme, br. 4477, 28. VI 1934, XIV, str. 5. (ćir.)
 Divna Đurić – Zamolo, *Grđitelji Beograda 1815–1914*, Beograd, 1981, str. 64. (ćir.)
Podaci iz Državnog kalendara Kraljevine Srbije za godine 1912. i 1914.
 Arhiv Srbije, Ministarstvo prosvete, MPs, 1915, br. 1001-1699, (Nesređena grđa).
 - 15 *Lične i porodične vesti. Čitulja*, Politika, br. 9378, 28. VI 1934, XXXI, str. 13. (ćir.)

Ružu (1894–1961), Mihaila (1895–1902), Svetislava (1900–1954), Angelinu – Anđu (1903–1983) i Miloša (1904–1991). Milan je sa porodicom stanovao u današnjoj Zmaj Jovinoj ulici broj 23, u kući brata Nikole, advokata. U prvoj deceniji XX veka preselio se u vilu na imanju koje je Jelena dobila od roditelja (današnja adresa – Ulica Sanje Živanovića 30). Tu su ostali do septembra 1915. godine, kada su preko Soluna i Atine otišli u Francusku. Posle rata Jelena je ostala u Francuskoj sa decom, koja su se tu školovala. Ruža je studirala matematiku na Sorboni, Anđa je završila Devojačku školu u Eksu u Provansi, a Svetislav i Miloš postali su elektroinženjeri. Po povratku u Beograd Milan i Jelena Kapetanović ponovo su se nastanili u Zmaj Jovinoj 23, a od 1932. godine u Srebrničkoj broj 4.¹⁶

I pored mnogobrojnih obaveza Milan Kapetanović je stizao da se bavi projektovanjem privatnih i javnih zgrada. Od privatnih zgrada ističu se luksuzna porodična kuća poznata kao dom Jevrema Grujića, sazdana 1896. godine u Svetogorskoj ulici broj 17¹⁷ i kuća Bete i Riste Vukanovića, iz 1902. godine, u Kapetan-Mišinoj 13, koja je osim stambenih prostorija imala dva ateljea i dve učionice umetničke škole, a njene fasade Beta je ukrašila freskama.¹⁸ Kapetanović je projektovao i prvu modernu školsku zgradu u Beogradu – Dorćolsku osnovnu školu na uglu ulica Cara Dušana i Dubrovačke, završenu 1893. godine.¹⁹ Zajedno sa inženjerom Milošem Savčićem projektovao je 1896. godine zgradu Klasne lutrije u Ulici Vase Čarapića 20,²⁰ a sa arhitektom Miloradom Ruviđićem – paviljon Srbije na Međunarodnoj izložbi u Parizu 1900. godine.²¹ Svojim graditeljskim ostvarenjima Milan Kapetanović je zauzeo ugledno mesto u istoriji beogradske arhitekture. Kapetanovićeve građevine odlikuju se dobrim proporcijama i odmerenom upotrebom dekorativnih elemenata, preuzetih uglavnom iz renesansne arhitekture, osim u

16 *Venčanje*, Svetlost, br. 9, 27. I 1893, II, str. [2]. (ćir.)

Podaci sa spomenika na Novom groblju (porodična grobnica Kapetanovića, parcela 6, i Kovačevića, parcela 10).

Podaci iz zabeležaka Divne Đurić – Zamolo (v. napomenu 3).

Podaci iz usmenog saopštenja Ivana Kovačevića, etnologa, kome srdačno zahvaljujem. Ivan Kovačević je praunuk Milana Kapetanovića, unuk Kapetanovićeve ćerke Ruže, sin Jovana Kovačevića, arheologa.

Kapetanovićeve ćerka Anđa i sin Svetislav nisu imali dece. Potomci Kapetanovićeveg sina Miloša žive u Belgiji.

17 Branko Vujović, *Dom Jevrema Grujića*, Beograd, 1966.

18 Divna Đurić – Zamolo, *Graditelji Beograda 1815–1914*, Beograd, 1981, str. 65. (ćir.)

19 Svetlana V. Nedić, *Izgradnja prvih modernih školskih zgrada u Beogradu*. Dorćolska i palitulska osnovna škola, GGB, knj. XXVIII, 1981, str. 97-107. (ćir.)

20 *Inženjer Miloš Savčić, graditelj, privrednik, gradonačelnik*. [katalog izložbe Muzeja nauke i tehnike održane u Muzeju primenjene umetnosti]. Autori Adela Magdić, Vladimir Šolaja, Beograd, 1997, str. 30. (ćir.)

21 Divna Đurić-Zamolo, *Graditelji Beograda 1815-1914*, Beograd, 1981, str. 65. (ćir.)

Srbija na svetskoj izložbi u Parizu 1900. [Katalog]. Autor izložbe i teksta Vesna Dušković, Beograd, Etnografski muzej, 1995. (ćir.)

Aleksandar Kadijević, *Jedan vek traženja nacionalnog stila u srpskoj arhitekturi*. (Sredina XIX – sredina XX veka), Beograd, 1997, str. 68. (ćir.)

slučaju paviljona Srbije, oblikovanog u srpskovizantijskom, i sinagoge Bet Jisrael koja je projektovana u mavarskom stilu.

U drugoj polovini XIX veka, u vreme istorizma u arhitekturi, mavarski stil je odabran za građenje sinagoga u velikim evropskim gradovima zato što je podsećao na zlatno doba španskih Jevreja. U ovom stilu su izgrađene sinagoge u Beču, Budimpešti, Kelnu, Berlinu, Londonu, Firenci, Petrogradu.²² Za mavarski stil se opredelio i Milan Kapetanović, svakako u dogovoru s naručiocima. Prvi Kapetanovićev projekat za sinagogu Bet Jisrael odnosio se na građevinu koja je trebalo da se podigne u Dubrovačkoj ulici broj 71. Danas je ovaj projekat poznat iz nepotpisanog članka "Nova sinagoga", objavljenog 1901. godine u *Tehničkom glasniku*. Autor teksta ističe da je projekat izradio Milan Kapetanović, profesor Velike škole, i da će sinagoga biti prva zgrada u mavarskom stilu kod nas. Sinagoga je zamišljena kao građevina slobodna sa svih strana. Dužina lica trebalo je da iznosi 30 metara. Prednji deo zgrade imao bi dva bočna rizalita, završena malim kubetima, dok bi se nad sredinom građevine uzdizalo veliko šesnaestostrano kube prečnika 11 metara. U zgradi bi se, osim hrama sa prostranom galerijom, nalazile i garderobe, sala, soba za pevače, kao i dva stepeništa. U dvorištu je bila predviđena mala zgrada sa pomoćnim odeljenjima. Pošto opisani projekat nije sadržavao ni situacioni ni regulacioni plan, a ni plan konstrukcije galerija, može se pretpostaviti da je ovo u stvari bio idejni projekat. Pisac članka predlaže da se dvorište nivelisanjem učini horizontalnim, da bi se usled velike strmine Dubrovačke ulice izbegla nepravilnost sokla i ulaznost stepeništa. Ako bi se sinagoga sagradila povučeno od regulacione linije, onda bi, po mišljenju autora teksta, prednji deo dvorišta trebalo odvojiti od trotoara ogradom. Otkupom susednih imanja povećalo bi se dvorište i omogućio nesmetan pogled na sinagogu.²³

U literaturi je zabeleženo da je ovaj projekat poslat na odobrenje Ministarstvu prosvete i crkvenih poslova, ali "usled raznih smetnji" sinagoga nije mogla da se podigne u Dubrovačkoj ulici, pa je Crkveno-školska jevrejska opština rešila da zgradu podigne na placu u Ulici cara Uroša.²⁴

Pomenute smetnje su se možda odnosile na izbor mesta za sinagogu. U maju 1904. godine Ministarstvo prosvete i crkvenih poslova odredilo je komisiju sa zadatkom da izvidi da li je mesto u Ulici cara Uroša pogodno za sinagogu.²⁵ Na osnovu mišljenja komisije Ministarstvo je 12. februara 1905. godine odobrilo da se sinagoga sazida u Ulici cara

22 *Encyclopaedia Judaica*, Volume 15, Jerusalem, 1971, stub. 619-620.

23 *Nova sinagoga*, Tehnički glasnik, br. 2, 24. VI 1901, I, str. 4. (ćir.)

24 David Alkalay, *Nova sinagoga "Bet Israel"*, Jevrejski almanah za godinu 5686, 1925–1926, Vršac, 1925, str. 75.

25 *Rad odbora opštinskog. Redovni sastanak 25. maja 1904. god*, BON, br. 23, 2. VI 1904, XXII, str. 3. (ćir.)
Kao predstavnik Beogradske opštine u sastav ove komisije ušao je prota Marko Petrović, odbornik.

Uroša. Milan kapetanović je izradio novi projekat, prilagođen placu koji je bio manji od onoga u Ulici kralja Petra. U leto iste godine ovaj projekat je u Ministarstvu građevina pregledan i odobren.²⁶ Licitacija za zidanje sinagoge u Ulici cara Uroša zakazana je za 21. januar 1907. godine. Zbog visokih cena i malog broja ponuđača održana je nova licitacija 4. februara. izvođenje građevine je ustupljeno Viktoru Azrielu, što je i odobreno 15. februara iste godine rešenjem Ministarstva građevina.²⁷

Viktor Azriel (Beograd, oko 1875–1942), građevinski inženjer i preduzimač, završio je Građevinski fakultet u Beču, a po povratku u Beograd opredelio se za privatnu delatnost. Danas je poznat kao projektant i izvođač izuzetnog ostvarenja beogradske secesijske arhitekture – Robnog magazina Benciona Bulija u Ulici kralja Petra broj 16, iz 1907. godine.²⁸

Početak izgradnje sinagoge Bet Jisrael obeležen je veoma svečano u četvrtak, 10. maja 1907. godine, u 11 sati, uz učešće sveštenstva i Srpsko-jevrejskog pevačkog društva, i u prisustvu istaknutih ličnosti. Kamen temeljac je položio sam kralj Petar, koji se posle svečanosti upoznao sa projektantom Milanom Kapetanovićem i izvođačem Viktorom Azriplom.²⁹

Sinagoga je sagrađena pod nadzorom Milana Kapetanovića. Na gradilištu se nije radilo subotom i u dane jevrejskih praznika na izričit zahtev rabina, jer je preduzimač smatrao da treba raditi i subotom.³⁰

26 *Odgovor na izveštaj o radu uprave i raznih zavedenja crkveno školske jevrej. opštine u Beogradu. Novembar 1909 – avgust 1911*, Beograd, 1911, str. 57-58, 104-110. (ćir.)

27 *Privatni oglasi*, SN, br. 3, 3. I 1907, LXXIV, str. 4. (ćir.)
Privatni oglasi, SN, br. 23, 27. I 1907, LXXIV, str. 4. (ćir.)
Arhiv Srbije, Ministarstvo građevina, Fascikla 19. (Nesređena grada).

28 Divna Đurić – Zamoo, *Graditelji Beograda 1815–1914*, Beograd, 1981, str. 15-16. (ćir.)
Divna Đurić – Zamolo, *Beograd 1898–1914*, Iz arhive Građevinskog odbora, Beograd, 1980, str. 19. (ćir.)
Divna Đurić – Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*, Jevrejski istorijski muzej – Beograd, Zbornik 6, 1992, astr. 217-220.
Zoran Manević, *Pioniri moderne arhitekture Beograda*, Arhitektura – urbanizam, br. 16, 1962, III, str. 47-48.

29 *Nova mojsijevska bogomolja u Beogradu*. Udaranje kamena temeljca, Beogradske novine, br. 130, 12. V 1907, XIII, str. [3]. (ćir.)

David Alkalay, *Nova sinagoga "Bet Jisrael"*, Jevrejski almanah za godinu 5686 1925-1926, Vršac, 1925, str. 77-80.

S. D. *Tri decenije sinagoge Bet Jisrael*, Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine, br. 5, 1. V. 1939, I, str. 6-7. (ćir.) (Na članke u ovom časopisu kao i na izvore koji se čuvaju u Jevrejskom istorijskom muzeju skrenule su mi pažnju kustosi Milica Mihailović i Vojislava Radovanović, kojima dugujem iskrenu zahvalnost).

30 *Odgovor na Izveštaj o radu uprave i raznih zavedenja crkveno školske jevrej. opštine u Beogradu. Novembar 1909 – avgust 1911*, Beograd, 1911, str. 26, 30, 86, 93-94, 98-103. (ćir.)

Početak septembra 1908. godine građevina je bila završena i spremna za osvećenje. U nedelju, sedmog septembra, utvari i knjige prenete su u svečanoj povorci iz nove sinagoge u Jaliji u sinagogu Bet Jisrael. Sutradan, u četiri sata popodne, sinagoga je osvećena pred mnogim uglednim zvanicama. Pre početka verskog obreda sinagogu je simbolično otvorio kralja Petar, uklanjajući gajtana iznad stepenica koje vode na podijum, čime je oslobodio pristup oltaru. Posle zvaničnog dela svečanosti, okupljeni Beograđani su ostali da se dive lepoti nove građevine.³¹

Sinagoga Bet Jisrael uzdizala se iznad prizemnih kuća u Ulici cara Uroša, ali je skretala pažnju više svojim živopisnim izgledom nego veličinom. Bila je sagrađena na regulacionoj liniji, sa dimenzijama osnove 14×35 metara. Bočne fasade su se teško sagledavale zbog malog razmaka između sinagoge i susednih kuća, dok se zadnja fasada videla iz Ulice kralja Petra, preko neizgrađenih placeva.

Na fasadama sinagoge bile su izvedene vodoravne trake u dve boje, koje su podsećale na redove opeke i kamena. Ukrasi oko prozora bili su načinjeni od terakote. Zgrada je imala dvoslivni krov pokriven limom. Pročelje sinagoge Kapetanović je raščlanio po vertikali na tri dela. Srednji deo sadržao je portal, istaknut stubovima i vajanom dekoracijom, dok su vrata bila od gvožđa. Iznad portala nalazila se bifora, okružena plastičnim ukrasom od terakote, koji je zauzimao veliku površinu. Srednji deo fasade završavao se zabatom, ulepšanim slepim arkadama i Davidovom zvezdom. Iza vrha zabata pomaljao se tornjić koji je nosio tablice sa deset Božjih zapovesti. Bočni delovi pročelja činili su celinu sa odgovarajućim delovima bočnih fasada. Tako je stvoren utisak četvrtastih kula, koje su bile oživljene prozorima, horizontalnim vencima, Davidovim zvezdama, natpisima na hebrejskom i nizivima palmeta, a bile su pokrivene okruglim metalnim kupolama.

Zadnja fasada imala je gornji deo u obliku zabata, ukrašenog Davidovom zvezdom, slepim arkadama i izduženim prozorima. Iza zabata bila su tri tornjića, od kojih je onaj u sredini predstavljao postolje za tablice sa Božjim zapovestima.

Spoljašnjost sinagoge svedočila je o Kapetanovićevom poznavanju mavarskog stila, kao i o njegovom smislu za proporcije i osećaju za detalj.

31 *Osvećenje nove sinagoge*, Politika, br. 1668, 8. IX 1908, V, str. 2. (ćir.)

Osvećenje nove sinagoge, Politika, br. 1669, 9. IX 1909, V, str. 2. (ćir.)

Svečanost naših Mojsijevaca, Štampa, br. 248, 8. IX 1908, VII, str. [2]. (ćir.)

Osvećenje nove sinagoge, Štampa, br. 249, 9. IX 1908, str. [3]. (ćir.)

S. D. *Tri decenije sinagoge Bet Israel*, Vesnik jevrejske sefardske veroispovedne opštine, br. 5, 1. V 1939, I, str. 6-7. (ćir.)

David Alkalay, *Nova sinagoga "Bet Jisrael"*, Jevrejski almanah za godinu 5686 1925–1926, Vršac, 1925, str. 81-82.

Sinagoga Bet Jisrael.
Fotografija iz knjige: Ignjat Šlang, *Jevreji u Beogradu*, Beograd, 1926.

Rešenje unutrašnjeg prostora građevine proizašlo je iz njene namene. Prednji deo zgrade sadržao je pripratu i stepenište za galeriju. Iz priprate se ulazilo u hram, okružen sa tri strane galerijom od armiranog betona. Mermerni oltar (poklon Jevrejskog ženskog društva) uzdizao se na zidanom podijumu. Dnevna svetlost ulazila je kroz prozore od raznobojnog stakla, a u večernjim časovima hram je bio osvetljen električnim lusterima i kandelabrima. Deo građevine iza oltarskog prostora sadržao je stepenište i pomoćne prostorije.³²

32 Aron Alkalaj, "Mladoturci" i "Staroturci" u Beogradu. Spor oko zidanja nove sinagoge Bet Jisrael, *Jevrejski almanah*, 1965-1967, Beograd, 1967, str. 105-114.

Odgovor na Izveštaj o radu uprave i raznih zavedenja crkveno školske jevrej. opštine u Beogradu. Novembar 1909 – avgust 1911, Beograd, 1911, str. 87, 98-103. (U ovoj knjizi je na str. 98-103 objavljen tekst Milana Kapetanovića *Dodatak protokolu kolaudirajuće komisije za kolaudovanje Sinogoge "Bet Jisrael"*, datiran 21. IV 1911. Rukopis istog teksta čuva se u Arhivu Srbije, u nesređenoj građi Ministarstva građevina, fascikla 19).

Ignjat Šlang, *Jevreji u Beogradu*, Beograd, 1926, str. 103-105. (ćir.)

Sinagoga Bet Jisrael imala je stalni hor, sastavljen od članova Srpsko-jevrejskog pevačkog društva.³³

Za vreme Prvog svetskog rata sinagoga je bila pogođena granatom koja je oštetila jedno kube.³⁴

Posle Prvog svetskog rata bogoslužjenje u sinagogi Bat Jisrael je modernizovano, pa je hor pevao uz pratnju harmonijuma.³⁵ Osim verskih obreda u sinagogi su se održavali i koncerti duhovne muzike.³⁶

Kada je 1935. godine sagrađena zgrada Saveza jevrejskih opština na placu u Ulici kralja Petra broj 71,³⁷ pored njenog dvorišnog krila napravljene su stepenice koje su ovu građevinu povezivale sa sinagogom.

Sinagoga Bet Jisrael postojala je sve do 1944. godine, kada su je nacisti zapalili prilikom povlačenja iz Beograda. Tada su uništeni gornji delovi građevine. Posle rata je na ostacima sinagoge sazidana Galerija fresaka.³⁸

Nestankom sinagoge Bet Jisrael beogradska arhitektura je izgubila spomenik osoben po izgledu i znamenit po umetničkoj vrednosti.

Jevrejski istorijski muzej. Skica osnove sinagoge "Bet Jisrael", rađena verovatno za potrebe unutrašnjeg uređenja građevine.

Muzej grada Beograda. Odeljenje urbanizma. Fotografija Ur 6161.

Muzej grada Beograda. Odeljenje urbanizma. Fotografije Jeremije Stanojevića: Ur 10 798, Ur 11225, Ur 11226, Ur 11227, Ur 11228. Fotografije pod signaturama Ur 11225 i Ur 11228 objavljene su u knjizi: Divna Đurić – Zamolo, *Beograd 1930. na fotografijama Jeremije Stanojevića*, Beograd 1975. (ćir.)

Muzej grada Beograd. Odeljenje urbanizma. Razglednica datirana 1911. god, Ur 864, objavljena u knjizi: Divna Đurić – Zamolo, *Graditelji Beograda 1815–1914*, Beograd, 1981, (ćir.). Ista razglednica, iz zbirke dr Sergija Dimitrijevića, objavljena je, u boji, u knjizi: *Pozdrav iz Beograda*. Beograd na starim razglednicama. Iz zbirke dr. Sergija Dimitrijevića. Autori dr Sergije Dimitrijević – Gordana Gordić, Beograd, 1986. (ćir.)

33 *Izveštaj o radu uprave i raznih zavedenja crkveno-školske jevrejske opštine u Beogradu, Novembar 1909–avgust 1911*, Beograd, 1911, str. 7. (ćir.)

34 Fotografija iz kolekcije Vojina M. Đorđevića, novinara. Biblioteka grada Beograda, F – II – 585.

35 Aron Alkalaj, *Život i običaji u nekadašnjoj Jevrejskoj mahali*, Jevrejski almanah, 1961–1962, str. 95-96.

36 *Duhovni koncert Srpsko-jevrejskog pevačkog društva*, Vesnik Jevrejske sefardske veropispovedne opštine, br. 2, 1. II 1939, I, str. 11. (ćir.)

Nebojša Popović, *Jevreji u Srbiji 1918–1941*, Beograd, 1997, str. 53-54. (ćir.)

37 Divna Đurić – Zamolo, *Jevreji – graditelji Beograda do 1941. godine*. Jevrejski istorijski muzej Beograd, Zbornik 6, 1992, str. 233-235.

38 Fotografija oštećene sinagoge Bet Jisrael u stalnoj postavci Jevrejskog istorijskog muzeja. Ruševine sinagoge Bet Jisrael. Slika Lepasave St. Pavlović, reprodukovana u Jevrejskom almanahu 1965–1967, kao ilustracija članka Arona Alkalaja (v. napomenu 32).

NAPOMENE

Skraćenice:

BON = Beogradske opštinske novine

GGB = Godišnjak grada Beograda

SN = Srpske novine

Svetlana V. Nedić

The Beth Israel Synagogue – A Work by Architect Milan Kapetanovic

S u m m a r y

The Beth Israel Synagogue was located as in 20 Cara Urosa Street. Built in 1908, it was designed and its construction monitored by architect Milan Kapetanovic (b. 1859 – d. 1934, Belgrade). Civil engineer and contractor Victor Azriel (Belgrade, b. circa 1875, d. 1942, Belgrade) was responsible for the construction.

Kapetanovic finished high school and Technical School in Belgrade, and graduated architecture from the Superior Technical School in Munich. Since 1887 until 1905, he taught descriptive geometry at the Technical School in Belgrade. Before the World War I, he was minister for the national economy, and minister of civil works after the war.

Kapetanovic designed a number of private and public buildings in Belgrade, including the home of Jevrem Grujic, the Vukanovic residence, the Dorcol elementary school, the Class Lottery House (with engineer Milos Savkovic), in the Neo-Renaissance style. Together with architect Milorad Ruvodic, he designed the Serbian Pavilion at the International Exhibition in Paris, in 1900, in Serbo-Byzantine style.

The Beth Israel Synagogue has a special place in Kapetanovic's body of work. Built in the Maori style, it followed the trend of the European synagogues of the time. The main characteristics of the Beth Israel Synagogue were picturesqueness and polychromy. Decorative elements, fitting harmoniously into the whole, dominated the bichrome façade. Two metal domes dominated the front side of the building. It was well proportioned and in harmony with its surroundings. The synagogue was heavily damaged during the World War 2. Today's Gallery of Frescoes was built on its remains.